

הלכות בישול (שיעור 13)**מה מותר להשהות בכניסת שבת**

יחידה מספר 25

בשיעור הקודם למדנו על גזירת חז”ל שלא להשהות אוכל על הכירה אפילו מערב שבת, באופן שעלול להוביל לחיתוי בגחלים, אלא אם כן הכירה גרופה או קטומה. מהלימוד עלה שברוב האמצעים שאנו משתמשים בהם להשהיה, אין חשש לגריפה בגחלים, לכן קיום הגזירה בימינו הוא יותר בגדר 'מנהג ישראל דין הוא'. אך במצב של ספק או דיעבד, יש יותר מקום להקל. לצד זאת יש להעיר שחז”ל החמירו מאוד באיסור זה, ואסרו את התבשיל אפילו בדיעבד באופן מחמיר יותר מ'מעשה שבת' הרגיל, מחשש שמא יזלזלו בגזירה. בשיעור זה נעסוק בסוגי אוכל בהם אין חשש שהאדם יחתה, ולכן אינם כלולים בגזירה.

א. קדירה חייטא

בשיעור הקודם למדנו שמטרת גזירת ההשהיה נובעת מהחשש שמא יחתה בגחלים. הגמרא הסיקה מכך שיש חריגים, אודותם חשש זה לא קיים.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יח עמוד ב

והשתא דאמר מר: גזירה שמא יחתה בגחלים, האי קדירה חייטא - שרי לאנוחה ערב שבת עם חשיכה בתנורא מאי טעמא - כיון דלא חזי לאורתא אסוחי מסח דעתיה מיניה, ולא אתי לחתויי גחלים. ובשיל - שפיר דמי, בשיל ולא בשיל - אסיר. ואי שדא ביה גרמא חייא - שפיר דמי.

רש”י מסכת שבת דף יח עמוד ב

והשתא דאמר מר - דהנחת קדירה לא אסירא אלא משום חתייה האי קדירה חייטא שפיר דמי - להשהותה לכתחלה מבעוד יום בתנור, והיא מתבשלת כל הלילה, דודאי חייטא לאו אדעתא למיכלה לאורתא אנחה התם, ומשום למחר - לא אתי לחתויי, שהרי יש לה שהות גדול ובשיל שפיר דמי - מבושלת כל צרכה - שפיר דמי להניחה, דלא בעי חיתוי. שדא ביה גרמא חייא - דלאו דעתיה למיכליה לאורתא

חברותא שבת דף יח עמוד ב

והשתא דאמר מר שטעם האיסור בהנחת קדירה על האש בערב שבת, הוא משום גזירה שמא יחתה בגחלים בשבת, האי קדירה חייטא [שיש בה בשר חי], שלא התחילה להתבשל כלל קודם השבת, שרי לאנוחה בערב שבת עם חשיכה בתנורא. ולא חיישינן בה לשמא יחתה. מאי טעמא? - כיון דלא חזי לאוכלה לאורתא [בליל שבת], אסוחי מסח דעתיה מיניה עד למחר, ולא אתי לחתויי גחלים. דלא חיישינן לחיתוי, אלא בתבשילים הראויים לאוכלם בלילה. אבל בתבשיל שאין ראוי עתה לאכילה אלא למחר, ליכא למיחש. משום שלצורך מחר לא יבוא לחתות, שהרי יש לה שהות גדולה במשך כל הלילה, ובין כך יתבשל יפה אף בלא חיתוי. וכן אם הקדירה כבר בשיל כל צרכה, שפיר דמי. כיון ששוב אינה צריכה חיתוי, וליכא למיחש בה שמא יחתה. אבל קדירה דבשיל קצת ולא בשיל כל צרכה, אסור להשהותה בתנור או על גבי כירה. ואף בקדירה דבשיל ולא בשיל - אי שדא ביה גרמא חייא [חתיכה שאינה מבושלת כלל] שאינה ראויה לאוכלה בלילה, שפיר דמי, ומותר להשהותה בתנור. שמחמת חתיכה זו, הרי הוא מסיח דעתו מכל הקדירה, עד למחר.

הגמרא עומדת על המורכבות של גזירת ההשהיה -

מאכל מבושל - אין חשש שיחתה בגחליו, מפני שהוא כבר מבושל.

החשש הוא ב'בשיל ולא בשיל' - תבשיל שכבר התחיל להתבשל, אך טרם הגיע לבישול ראוי. במקרה שכזה עשוי אדם לנסות לוודא שהתבשיל יגיע לבישול ראוי, ואז לחתות.

אך אם יש בתבשיל בשר חי (נא, ואפילו אם הוסיף חתיכה אחת שכזו לקדירה שרוב התבשיל שבה מבושל כבר), האדם יודע שהתבשיל לא יהיה מבושל בקרוב, לכן גם תחת תבשיל שכזה לא חששו חכמים שיחתה.

רמב”ם הלכות שבת פרק ג הלכה ח

תבשיל חי שלא בשל כלל מותר לשהותו על גבי האש בין בכירה וכופח בין בתנור, וכן תבשיל שבשל ולא בשל כל צרכו או בשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו אם השליך לתוכו אבר חי סמוך לבין השמשות נעשה הכל כתבשיל חי ומותר לשהותו על האש אף על פי שלא גרף ולא כסה, מפני שכבר הסיח דעתו ממנו ואינו בא לחתות בגחלים

אם כך מותר להשהות קדירה עם בשר נא על האש בכניסת שבת, מפני שהאדם מסיח את דעתו ממנה. בשיעור הקודם עסקנו בגמרא שהתייחסה ל'בשיל ולא בשיל', ונראה שעיקר איסור ההשהיה הוא דווקא במצב זה - של אוכל שמבושל באופן חלקי.

עססיות ותורמוסין

אך מהברייתא בה פתחנו את השיעור הקודם משמע אחרת! בית הלל ובית שמאי חלקו האם יש חיוב להשבית כלים בשבת. הגמרא ביררה מדוע במספר פרטים נראה שבית הלל אינם חולקים על בית שמאי. אחד מהם -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יח עמוד ב

תנו רבנן: לא תמלא אשה קדרה עססיות ותורמוסין ותניח לתוך התנור ערב שבת עם חשכה ... לימא בית שמאי היא ולא בית הלל! - אפילו תימא בית הלל, גזירה שמא יחתה בגחלים

מדובר בעססיות ותורמוסין שאינם מבושלים, אסור לתת קדירה שלהם בתנור סמוך לשבת, שמא יחתה בגחלים. אך העססיות והתורמוסין אינם 'בשיל ולא בשיל', אלא אינם מבושלים כלל! רש"י ביאר -

רש"י מסכת שבת דף יח עמוד ב

עססיות ותורמוסין - מיני קטניות, וצריכין בישול יותר.

והאי קדירה חייאתא ... לא דמי לעססיות ותורמוסין שאין כל הלילה והיום די להן.

רש"י הסביר שמותר להשהות קדירה עם אוכל לא מבושל אם סביר שיתבשל עד הבוקר. אך בישול עססיות ותורמוסין דורש זמן רב יותר, לכן אסור להשהותם חיים בכניסת השבת.

הרמב"ם כתב להיפך -

רמב"ם הלכות שבת פרק ג הלכה יב

לא ימלא אדם קדרה עססיות ותורמוסין או חבית של מים ויתן לתוך התנור ערב שבת עם חשיכה וישהה אותן, שאלו וכל כיוצא בהן אף על פי שלא בשלו כל עיקר כתבשיל שלא בשל כל צרכו הן מפני שאינן צריכים בישול הרבה ודעתו עליהן לאכלן לאלתר, ולפיכך אסור לשהותן בתנור.

וכפי שהסביר המגיד משנה את דבריו -

מגיד משנה הלכות שבת פרק ג הלכה יב

ופירש רבינו שהטעם באלו מפני שהן קלי הבשול ודינן כדין תבשיל שלא בשל כל צרכו.

הרמב"ם הסביר שההיתר של קדירה חייאתא מבוסס על היסח הדעת של האדם מהתבשיל. האדם מסיח דעתו רק כאשר מדובר במאכל שדורש בישול רב, כך שאין טעם לחתות בגחלים בערב. אך אסור להשהות תבשיל שיכול להתבשל תוך שעות ספורות, מפני שהאדם עשוי לחתות בגחלים כדי שיהיה מוכן בליל שבת. וכפי שכתב המגיד משנה - תבשיל חי שמתבשל בזמן קצר, דינו כדין תבשיל שלא התבשל כל צרכו. הרמב"ם כתב שאסור להשהות מאכלים שכאלה מכיוון ש'דעתו לאכלן לאלתר'. הביאור הלכה הגדיר מה נחשב שלא מוכן 'לאלתר' -

ביאור הלכה סימן רנג סעיף א ד"ה * מסיח דעתו

נראה דאפילו אם התנור חומו רב ויכול להתבשל באיזו שעות בלילה במשך הזמן, אף על פי כן, אם אין דרכן של בני אדם להמתין בסעודתם כל כך, בודאי אסוחי מסח דעתיה מיניה ולא אתי לחתויי. וכן מורה לשון הרמב"ם בדין י"ד שכתב גבי עססיות ותורמוסין "מפני שאין צריכין בישול רב ודעתו עליהן לאכלן לאלתר", משמע הא גבי קידרא חייאתא שלא יוכל לאכול לאלתר, בזמן שדרך בני אדם אוכלין, לא גזרו חכמים, כיון שאין דעתו לאכול אז.

הביאור הלכה הגדיר שבכדי שהמאכל יוגדר כ'קדירה חייאתא', אין צורך שהמאכל לא יהיה מבושל עד בוקר. דיינו שיהיה מבושל רק אחרי שיעבור הזמן הסביר לסעודת הלילה.

מדבריהם רש"י והרמב"ם למדנו שיש לסייג את ההיתר של 'קדירה חייאתא' -

מדברי רש"י למדנו שאסור להשהות מאכל חי בכניסת השבת אם יש סיכוי סביר שלא יהיה מבושל בהגיע יום השבת.

מדברי הרמב"ם למדנו שאסור להשהות אוכל חי אם יש סיכוי סביר שיגיע לכדי בישול בליל שבת (וכפי שחידד הביאור הלכה - בשעה סבירה להגשה בסעודת ליל שבת).

עד כמה "חי" האוכל צריך להיות בכניסת השבת?

תירוץ שלישי מדוע לעססיות ותורמוסין אין דין של קדירה חייאתא הביא הרשב"א בשם רב האי גאון -

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף יח עמוד ב

אבל לרבינו האיי גאון ז"ל מצאתי שכתב בפרק כירה דקדרא חייאתא דשריא לאו חייאתא ממש קאמר, שאילו צונן ממש אסור להניח בין השמשות והיינו טעמא דעססיות ותורמוסין, אלא קדרא חייאתא זו היא שחמה דלא התחילה לבשל, עד כאן, ואינו עולה יפה לפי דעתי.

רב האי גאון הסביר שבכדי להתיר את ההשהייה של קדירה חייתא צריך שהאוכל יהיה חם. הרשב"א תמה על על חידושו. הפרי מגדים (בפירושו על הש"ס) ביאר את שיטתו –

ראש יוסף מסכת שבת דף יח עמוד ב

שיטת רב האי גאון ז"ל דחיייתא שרי בחמה, על כל פנים, מה שאין כן צוננת לגמרי, מחתה לא למהר הבישול, אלא להתחמם.

האדם לא חושש שתבשיל חי שהונח על כירה למשך כל הלילה לא יגיע לבישולו, לכן אין חשש שיחתה בגחלים. אך אם התבשיל קר, האדם עלול לחתות בגחלים כדי שהתבשיל יתחמם, כדי שיראה שהבישול מתחיל.

כאמור, הרשב"א כתב שטעם זה "אינו עולה יפה", לכן הראשונים לא קבלו את דבריו. לפי החולקים, ככל שהתבשיל יותר חי ויותר קר, קל יותר להקל ולהחשיב זאת לקדירה חייתא. אך דברי רב האי גאון מעלים שאלה משמעותית – עד כמה "חי" צריך המאכל להיות בכדי שיוגדר כ'קדירה חייתא'? יש לבחון, לפי הראשונים שחלקו עליו, אם יש עדיפות הפוכה – שלא יהיה חם כלל?

משנה ברורה סימן רנג ס"ק יא

אפילו הוחם התבשיל נמי מותר להשהות, ולא גזרינן שמא יחתה, כיון דעצם הבישול לא נתבשל כלל

המשנה ברורה לא קיבל את דרישת רב האי גאון שהתבשיל יהיה חם, אך גם לא חלק על כך שגם אם התבשיל חם, הוא יכול להיחשב 'קדירה חייתא'.

הגמרא בה פתחנו הבחינה בין 'חייתא' לבין 'בשיל ולא בשיל'. עסקנו במושג 'בשיל ולא בשיל' בשיעור הקודם. שם למדנו שלפי כל השיטות אסור להשהות תבשיל שהתחיל להתבשל אך טרם הגיע לבישול 'כבן דרוסאי'. המשנה ברורה הבחין כאן בין 'חימום' לבין 'בישול'. אך צריך להגדיר מה נחשב 'התחיל להתבשל' -

חזון איש אורח חיים סימן לז אות כב

נראה דרצונו לומר דהוחם ולא הגיע ליד סולדת, אבל כל שהגיע ליד סולדת, היינו התחלת הבישול. ולכאורה נפל בבירא דין קדירה חייתא, שהרי אי אפשר לצמצם לתת סמוך לשקיעת החמה, וכשמקדים הרי בשיל קצת קודם שקיעת החמה, אבל השתא דבעינן התחלת הבישול, שפיר נותן קודם שקיעת החמה באופן שלא יהיה עדיין יד סולדת בשעת שקיעת החמה.

החזון איש הסביר שדברי המשנה ברורה הכרחיים. אם ישנה דרישה שהמאכל יהיה קר בזמן כניסת שבת, אך צריך להכניס את השבת לפני הזמן הזה, המאכל ודאי שיתחיל להתחמם עד השקיעה! מכאן החזון איש הוכיח שגם אם התבשיל התחמם, הוא עדיין נחשב 'קדירה חייתא'. אך הרב קרליץ השיב על דבריו –

חוט שני חלק ב' פרק כ"ו אות ד פיסקה א

נראה דהפירוש "סמוך לשקיעת החמה" היינו סמוך לזמן קבלתו את השבת ולא ממש שקיעת החמה, דאטו מיירי במי שאינו מוסיף מחול על קודש?

כמובן, שגם האמוראים קיבלו תוספת שבת, כך שלא יתכן שהדין שכתבו התייחס לאנשים שלא קיבלו תוספת שבת כדי! על כרחנו שדברי האמוראים, שהתייחסו לקדירה חייתא, התחשבו בכך. 'קדירה חייתא' תונח בסמוך לקבלת שבת, ולא לזמן כניסת שבת- השקיעה.

❖ הרחבות – איך הסביר החזון איש את המקרה של 'גרמא חיה'?

לסיכום יישוב הסתירה לכאורה בין הברייתא והמימרא –

בגמרא נאמר שמותר להשהות 'קדירה חייתא', מפני שהאדם מסיח דעתו מתבשיל שאינו מבושל כלל. אך בברייתא נאמר שהתנאים הסכימו שאסור להשהות בתנור עססיות ותורמוסין שאינם מבושלים כלל, גזירה שמא יחתה בגחלים. אם העססיות והתורמוסים אינם מבושלים כלל, מדוע שיהיה איסור להשהות אותם?

למדנו מדברי הראשונים שלושה תירוצים –

א. רש"י – עססיות ותורמוסים לא יהיו ראויים למאכל גם בהגיע יום השבת. היתר 'קדירה חייתא' מועיל רק אם האוכל יהיה מבושל ביום השבת, ולכן האדם מסיח דעתו ממנו.

ב. רמב"ם – עססיות ותורמוסים מתבשלים מהר כל כך שהאדם לא מסיח את דעתו מהם בלילה. היתר 'קדירה חייתא' מועיל רק אם האוכל לא יהיה מבושל במשך הלילה (וכפי שהגדיר הביאור הלכה – בשעה סבירה להגשה בסעודת ליל שבת).

ג. רב האי גאון – במקרה של העססיות והתורמוסים מדובר בתבשיל קר. היתר 'קדירה חייתא' מועיל רק אם הקדירה חמה.

הראשונים לא קבלו את דברי רב האי גאון, אך דבריו העלו את השאלה ההפוכה – האם התבשיל צריך להיות קר כדי שייחשב 'קדירה חייתא'?

המשנה ברורה כתב שניתן להתחשב ב'קדירה חייטא' גם אם המאכל התחמם. החזון איש כתב שדבריו הכרחיים, שהרי האדם בהכרח משהה את הקדירה זמן מה לפני השקיעה, מפני שצריך להוסיף מהחול על השבת, ואם כן לא יתכן שהתבשיל יהיה קר בכניסת שבת! אך כתב שצריך שהתבשיל לא הגיע ל'יד סולדת'. והרב קרליץ השיב על דבריו – לא סביר שהקולא שכתבו האמוראים התייחסה לאדם שעשה נגד ההלכה, ולא קיבל תוספת שבת. שעת המבחן, אם כך, היא הכנסת השבת על ידי האדם (עשרים דקות או ארבעים דקות לפני השקיעה, לפי המנהג), ולא כניסת השבת - השקיעה.

היסח דעת, או מציאות?

לפי ההגדרות שעלו מדברי רש"י והרמב"ם, לכאורה הקריטריון הקובע איזה מאכל כלול בהיתר של קדירה חייטא תלוי בשאלה המציאותית – האם סביר שהמאכל יתבשל בליל שבת, וכן האם סביר שיגיע לכדי בישול בשבת בבוקר. וכך גם משמע בלשון הטור –

טור אורח חיים הלכות שבת סימן רנג

אם נתן בה חתיכה חיה מותר כאילו היתה כולה חיה שהרי הסיח דעתו ממנה בשביל החתיכה החיה שאינה יכולה להתבשל עד למחר.

הטור כתב שהיתר הוספת החתיכה מותנה בזה שהחתיכה לא תספיק להתבשל עד למחר. אך הכסף משנה דייק מלשון הרמב"ם בפירוש המשניות שהשאלה אינה בהכרח השאלה המציאותית.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שבת פרק ג משנה א

וכן אם היה התבשיל בשיל ולא בשיל ונתן בו בעת ההטמנה דבר חי, בשר או ירקות. הרי זה מותר להשהותו על גבי גחלים מפני שהוא מסיח דעתו.

שני דברים בולטים בלשון הרמב"ם – הדגש על היסח הדעת, והאפשרות של הוספת ירק חי.

כסף משנה הלכות שבת פרק ג הלכה ח

לכאורה נראה דדוקא במשליך לתוכו אבר חי שאי אפשר להתבשל בלילה משום דמסיח דעתיה מיניה. אבל בפירוש המשנה כתב רבינו וזה לשונו "וכשתבשל בשיל ולא בשיל ישימו בו בעת הטמנתו דבר חי, כגון בשר או ירק ויהא מותר להשהותו על גבי גחלים, מפני שהוא מסיח דעתו" עכ"ל. נראה מדבריו שאפילו נתן בה דבר שאפשר להתבשל מבעוד יום, כמו ירק וכיוצא בו, שרי, דכיון שעשה מעשה המוכיח שמסיח דעתו ממנה מידכר ולא אתי לחתווי דומיא דשרי לשהות ע"ג כירה קטומה וסגי לה בקטימה כל דהו משום דכיון דעבד בה היכרא מידכר ליה ולא אתי לחתווי.

הרמב"ם הוסיף דוגמא שאינה מופיעה בגמרא – האפשרות של הוספת ירק לתבשיל כדי לעשותה קדירה חייטא. הכסף משנה דייק מכך שהיתר 'קדירה חייטא' אינו בהכרח תלוי בשאלה המציאותית מתי בדיוק המאכל יהיה ראוי לאכילה, אלא תלויה בדעתו של האדם. ממילא יתכן שהוספת ירק לתבשיל בסמוך לכניסת השבת תתיר את ההשהייה. סביר שהירק יהיה ראוי לאכילה בערב, אך הוספת הירק בשעה מאוחרת מסייעת למודעות של האדם שאין להתעסק בבישול קדירה זו עד הבוקר. הבעיה היא שהדיוק הזה סותר לכאורה את מה שהרמב"ם כתב על עססיות ותורמוסין! הרמב"ם ביאר שאסור להשהות עססיות ותורמוסין חיים מכיוון שהם יכולים להתבשל דיים בליל שבת. אך לפי דיוקו של הכסף משנה, עצם נתינתם חיים בכניסת שבת אמורה להתיר את ההשהייה, גם אם בפועל הם יתבשלו בליל שבת!

אבן האזל הלכות שבת פרק ג הלכה ח

אכן נראה דיש ליישב לפי דברי הכסף משנה, דעיקר הטעם לפי שעשה מעשה המוכיח דאם כן לא שייך זה אלא בנתן דבר חי בקדירה שבשיל ולא בשיל, אבל אם כל הקדירה היא מדברים שאפשר להתבשל לאלתר אין כאן היכר ולכן אסור, והטור שכתב דוקא בשר כתב באמת דאם נתן בו חתיכה חיה מותר כאילו היתה כולה חיה ולא חילק בין זה לזה.

אבן האזל (הרב איסר זלמן מלצר) הסביר שלפי הכסף משנה יש מחלוקת בין הרמב"ם והטור – לפי הטור – היתר קדירה חייטא מותנה בכך שהאוכל לא יכול להגיע לכדי בישול בליל שבת.

לפי הרמב"ם יש שתי רמות וסוגים של היתר – ההיתר להשהות קדירה שלמה מותנה בכך שהתבשיל לא יהיה ראוי לאכילה בליל שבת. לכן אסור להשהות קדירה מלאה בתורמוסין בליל שבת. אך ההיתר שהגמרא ציינה בהמשך, שמוסיף חתיכה חיה, איננו מבוסס על המציאות, אלא על גמירות הדעת. הוספת החתיכה האחת לא בהכרח מעכבת את האכילה של כל התבשיל. אך היא מזכירה לאדם שזהו תבשיל שמיועד לאכילה ביום הבא.

המשמעות היא שלפי הרמב"ם יש כאן שני סוגי היתרים – האחד – השהיית תבשיל שלא יוכל להתבשל בליל שבת, ומציאותית אין טעם להתעסק עם בישולו בליל שבת. השני – הוספת החתיכה לקדירה, שמהווה תזכורת לאדם שלא להתעסק עם התבשיל הזה בליל שבת.

רבים מהפוסקים לא קבלו את החילוק –

ט"ז אורח חיים סימן רנג ס"ק ב

ברמב"ם בפירוש המשנה כתוב 'כגון בשר או ירק', למד ב"י מזה – אפילו נתן בו דבר שאפשר להתבשל מבעוד יום שרי, כיון שעשה מעשה המוכיח שמסיח דעתו ממנו מדכר, ולא אתי לחתויי. אבל בחבורו כתב הרמב"ם "אבר חי", משמע דווקא בשר, וכן ראוי להלכה.

ברם ניתן להציע בהבנת הרמב"ם אפשרות ביניים, ולא למחוק את גרסת פירוש המשנה מפני הגירסה בהלכות.

בתחילת השיעור למדנו מחלוקת אם קטניות מתבשלות יותר זמן מבשר. מסתבר שהמחלוקת אינה מחלוקת מציאותית, אלא הראשונים הכירו קטניות שונות, אף אנחנו מכירים קטניות שזמן בישולם רב או מועט. שם כבר פתחנו את הפתח לכך שיתכנו קטניות שייכללו בהיתר של 'קדירה חייתא', ויהיו קטניות שלא יתרה מזו – הפוסקים הבחינו בכך שלא ניתן להגדיר את ה'קדירה חייתא' לפי המאכל בלבד, אלא גם לפי ההקשר. לדוגמא – בחלק הבא של השיעור נלמד על כך שאסור להשהות מים קרים. ואף על פי כן פסק החזון איש שהלכה זו תלויה בהקשר ובאופן בה היא נעשית –

חזון איש אורח חיים סימן לו אות ג

על דבר היורה הקבועה בתנור, וממלאים אותה מים מערב שבת ומסיקים אור רפה (אש חלשה) תחתיה, והאור תחתיה כל הלילה, ובהשכמת הבוקר מרתחת מימיה, נראה שאפשר להקל מדין קדירה חייתא ... נהי דבמים אסור ... מכל מקום בהוסיף מים כל כך שקשה רתיחתו יותר מבישול בשר, נראה דריבוי המים נידון כ'שדא בה גרמא חיה'.

מדבריו למדנו יסוד חשוב. אין יכולת להגדיר אם מאכל מסוים הוא בגדר 'קדירה חייתא', אלא הכל תלוי בהקשר. גם מים, שמפורש בברייתא שאסור להשהותם (כפי שנלמד בהמשך השיעור בהרחבה), יהיו 'קדירה חייתא' אם ישהה כמות מרובה מהם.

על אחת כמה וכמה שאין יכולת להגדיר אם כל בשר או כל ירק הוא קדירה חייתא. אינו דומה חזה עוף פרוס, המתבשל מהרה, לנתח בשר עבה, שיכול להתבשל יום שלם. כמו כן, אינו דומה קישוא, שמתבשל בזמן מועט יחסית, לתפוח אדמה גדול, שמתבשל לילה שלם. מסתבר שכונות הרמב"ם בלשון 'בשר או ירקות' היא להתיר את הירקות הדומים לבשר בכך שלוקח להם זמן רב להתבשל.

מאכל שמיועד באופן ברור לאכילה ביום השבת

עד כה עסקנו בהשהיית תבשיל שאינו מבושל, או תבשיל שהוסיפו לו חתיכה חיה סמוך לכניסת שבת. דנו בשאלה אם הוספת החתיכה נועדה לסייע להיסח הדעת מהתבשיל, או שיש צורך מציאותי שהתבשיל לא יהיה מוכן בליל שבת.

מהו דינו של מאכל שבאופן מובהק מיועד לסעודת היום, ואדם לא יעלה על דעתו לאכלו קודם לכן? מצד אחד, אין כאן היכר שיכיר לו שלא לחתות בגחלים! אך מצד שני, דעתו מוסחת מלאכלו בלילה.

ספר כלבו סימן לא

... אם השליך לתוכו אבר חי סמוך לבין השמשות, נעשה הכל כתבשיל חי, ומותר להשהותו על האש, ואף על פי שלא גרף ולא כסה, מפני שכבר הסיח דעתו ממנו והראה שלא רצה לאכול ממנו בלילי שבת, ואין לחוש שמא יחתה, ועל כן פשט המנהג לאכול תמין בשבת ולהשהותו על גבי האש ואף על גב דמצטמק ויפה לו לפי שמסיחין דעתן ממנו.

מרדכי מסכת שבת הגהות מרדכי פרק יציאות השבת רמז תנד

כתב ראבי"ה מה שנהגו להטמין קדירה בגחלים בערב שבת ... משום שמא יחתה ליכא ... ועוד [שהרי] מונחת לצורך למחר.

הטור פתח את פירוט דיני שהייה באופן הבא –

טור אורח חיים הלכות שבת סימן רנג

אסור ליתן עליה תבשיל מבעוד יום, להשהותו עליה לצורך הלילה, אלא אם כן

ובסוף הפירוט חזר וכתב -

וכל זה בענין שהייה לצורך הלילה

מדוע הטור הדגיש שהגזירה היא רק אודות מה שמשהים לצורך הלילה? הבית יוסף התלבט בזה –

בית יוסף אורח חיים סימן רנג

ומה שכתב רבינו (הטור) "וכל זה בענין שהייה לצורך הלילה", וכן מה שכתב בתחלת הסימן "אסור ליתן עליה תבשיל מבעוד יום להשהותו עליה לצורך הלילה" –

א. יש לפרש ד"לצורך הלילה", לאו דווקא, דהוא הדין במשהה לצורך מחר, אלא דמשום דאורחא דמילתא ...

ב. ואפשר דווקא נקט לצורך הלילה, דאילו לצורך מחר בכל גוונא שרי לשהויי ... אפילו התחיל להתבשל ולא הגיע למאכל בן דרוסאי, דכל לצורך מחר מסח דעתיה ולא אתי לחתויי.

הבית יוסף התלבט אם הטור התכוון לפסוק כמו הכלבו והראבי"ה או לא. למעשה הבית יוסף סיים -

אבל לא ראיתי בדברי שום פוסק זולתם שחילק בכך.

הבית יוסף סיכם ששיטה זו איננה מקובלת בראשונים, לכן לא סביר שהטור התכוון להקל כמותה.

❖ הרחבות – האם כל אוכל מיועד לסעודה מסוימת? הערת החזון איש על שיטת הכלבו

ואף על פי כן, הפוסקים כתבו שיש מקום לסמוך על ייעוד האוכל לאכילה ביום –

ביאור הלכה סימן רנ"ג ד"ה 'להשהות עליה'

מדינא אין לסמוך על זה, דווקא בחייתא, שאי אפשר לאכול, אבל בזה שאפשר לאכול חיישינן שימלך לאכול ויחתה, אלא שבדיעבד יש לסמוך על זה, רק שלא יהא רגיל לעשות כן.

סיכום –

מההגדות שלמדנו מדברי רש"י והרמב"ם על שני מדדים להגדרת תבשיל כ'קדירה חייתא' – מתי התבשיל יהיה ראוי לאכילה, והיסח הדעת. מהו הקריטריון הקובע?

מלשון הטור משמע שהיתר הוספת החתיכה מותנה בכך שהחתיכה לא יכולה להתבשל עד למחר.

הרמב"ם בפירוש המשנה הוסיף דוגמא שלא הובאה בגמרא – הוספת ירק.

הכסף משנה הציע שיש כאן חידוש – מסתבר שירק יתבשל מבעוד לילה, ואף על פי כן לפי הרמב"ם זה נחשב קדירה חייתא!

לכאורה דיוק זה קשה, מפני שהרמב"ם כתב על עססיות ותורמוסין שאין להם דין של קדירה חייתא מפני שיתבשלו מבעוד לילה!

אבן האזל הסביר שלפי הרמב"ם יש שני יסודות של קולא – כאשר משהו תבשיל חי, ההיתר מבוסס על כך שבפועל התבשיל לא יהיה מוכן בלילה. כאשר מוסיף חתיכה, יסוד ההיתר מבוסס על כך שעשה מעשה שמזכיר לו להסיח דעתו מהתבשיל, ולכן ניתן להקל ולתת ירק, למרות שבפועל הירק עשוי להתבשל מבעוד ליל.

למעשה הט"ז ופוסקים נוספים דחו את דבריו, ופסקו שצריך לתת חתיכה שבפועל לא תהיה מבושלת מבעוד ליל, כמו שעולה מלשון הטור. ודברי הרמב"ם יתיישבו בהבנה שיש לבחון כל מאכל לגופו – יש בשר (חזה עוף) שמתבשל מהר, ויש ירק (תפוח אדמה) שמתבשל לאט. יש סיר קטן של מים, שמתחמם מהר, ויש דוד מים גדול, שמתחמם לאט. הכל תלוי במאכל.

הכלבו והראבי"ה כתבו אף הם שהמדד הוא האכילה ביום, ואין זה מספיק שיעשה מעשה בתור 'היכר'. אך לשיטתם דיו שלאדם ברור שהתבשיל הזה מיועד לאכילה ביום.

הבית יוסף אף הציע לדייק כך מלשון הטור, אך כתב שהדיוק אינו הכרחי, וכן שהראשונים לא קבלו את הדיוק. אך הפוסקים כתבו שאפשר לסמוך על זה בדיעבד.

ב. מאכלים ראויים לאכילה ללא בישול

בחלק הראשון של השיעור עסקנו באוכל שמותר להשהות מפני שלא סביר שיהיה ראוי לאכילה בליל שבת, אדם מסיח דעתו ממנו ולא יחתה. כעת ננסה להבין מה הדין במצב הפוך – אוכל שאינו מבושל, אך לא בהכרח זקוק לבישול

רא"ש מסכת שבת פרק ד סימן ב

רשב"ם היה מתיר לתת פירות סביב הקדירה אף על פי שאי אפשר להם לצלות קודם חשיכה. דקיי"ל כחנניא דכל שהוא כמאכל בן דרוסאי וכו' ופירות כיון דנאכלים חיינן חשיבי טפי ממאכל בן דרוסאי ויותר הם טובים בלא בשול כלל ממאכל בן דרוסאי עד שיתבשל.

הרשב"ם התיר שהיית פירות בכניסת השבת, מפני שהפירות ראויים לאכילה כמות שהם, וממילא אין חשש שיחתה בגחלים כדי לבשל אותם.

❖ הרחבות – האם יש איסור בישול פירות הראויים לאכילה ללא בישול?

(יש מקום לבחון את ההשוואה לחנניה ובן דרוסאי. למדנו בשיעור הקודם שהרא"ש ובעלי התוספות פסקו כחנניה, כך שאין זה מפתיע שהראשונים הללו יבססו קולא על שיטתו. אך האם התליה הכרחית? לכאורה ההשוואה מבוססת על כך שבשני המקרים המצב הרצוי הוא שהמאכל יתבשל יותר, והמצב המצוי הוא שהתבשיל ראוי לאכילה כרגע. האם הפוסקים נגד חנניה, ואוסרים להשהות מה שאינו מבושל כל צרכו בהכרח חולקים על הרשב"ם, או שמא הם מסכימים שפירות הראויים לאכילה הם כתבשיל מבושל כל צרכו? ראו על כך עוד בהרחבות).

❖ הרחבות – האם פסיקת רשב"ם מקובלת גם על הפוסקים נגד חנניה ואוסרים שהיית אוכל מבושל כבן דרוסאי? ועיון נוסף בפסיקת השולחן ערוך

אך לכאורה זה סותר משנה וברייתא –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יט עמוד ב

משנה. אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום.

בצל ראוי לאכילה בעודו חי! האם בצל חי איננו מוגדר כ'בן דרוסאי', לפי ההגדרה של הרשב"ם? הרא"ש ענה על השאלה –

רא"ש מסכת שבת פרק ד סימן ב

ולא דמי לבצל וביצה דאסרינן לעיל [דף יט ב] אלא כדי שיצולו מבעוד יום. דביצה אין דרך לגומעה. ובצל אף על פי שאוכלין אותו חי לפעמים, אין טוב לאוכלו חי כמו תפוחים.

אין זה די שהאוכל שמשעה ראוי לאכילה. צריך שיהיה ראוי לאכילה 'כמו תפוחים'. והברייתא – היא המשך הברייתא בה נפתחו שני השיעורים –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יח עמוד ב

תנו רבנן: לא תמלא אשה קדרה עססיות ותורמסין ותניח לתוך התנור ערב שבת עם חשכה ... כיוצא בו, לא ימלא נחתום חבית של מים ויניח לתוך התנור ערב שבת עם חשכה.

מים ודאי ראויים לשתייה ללא חימום. מדוע שגזירת השהייה תחול על מים? א. רא"ש – מותר להשהות מים, כמו שמותר להשהות פירות. לנחתום יש איסור מיוחד

רא"ש מסכת שבת פרק א סימן לד

לא ימלא נחתום חבית של מים ... שמא תתקרר סמוך לחשיכה במוצאי שבת ויחתה בגחלים כדי שיאפה לאלתר משתחשך.

הרא"ש דייק מלשון הברייתא שעסקה דווקא בנחתום. הרא"ש הסביר שלנחתום יש צורך מיוחד במים חמים מיד אחרי השבת, ולכן יש יותר חשש שיחתה בגחלים. אך לשיטתו אין הבדל ודין מים כדין פירות, לכן מותר להשהות אותם בכניסת שבת.

ב. תוספות – האיזון הדרוש שהמים ירתחו, אך לא יותר מדי, מעלה את חשש החיתוי. היו ראשונים שהבינו שביחס למים יש גזירה מיוחדת –

תוספות מסכת שבת דף יח עמוד ב

לא ימלא נחתום כו' - כדמסיק גזירה שמא יחתה אף ע"פ שיש שהות הרבה להתחמם חיישינן שמא יצטנן לפי שרגילים לחמם על אש רפה ויהא צריך לחתות.

בעלי התוספות הסבירו שיש הבדל בין בישול תבשיל לבין חימום מים. כאשר מרתיחים מים צריכים להזהר יותר שהמים לא יתאדו, ולכן מניחים את המים על אש נמוכה יותר. האיזון הדרוש בין חימום המים לבין תשומת הלב שלא ירתחו יותר מדי מעלה את חשש החיתוי.

ג. רמב"ם – כל מה שלא דורש בישול ארוך, כוונתו לאכול מיד, וחשש החיתוי משמעותי יותר

רמב"ם הלכות שבת פרק ג הלכה יב

לא ימלא אדם קדירה עססיות ותורמוסין או חבית של מים ויתן לתוך התנור ערב שבת עם חשיכה וישהה אותן, שאלו וכל כיוצא בהן, אף על פי שלא בשלו כל עיקר, כתבשיל שלא בשל כל צרכו הן, מפני שאינן צריכים בישול הרבה ודעתו עליהן לאכלן לאלתר.

הרמב"ם כתב שבמים יש בעיה ייחודית. אסור להשהות מים מפני שהם מתחממים מהר והאדם רוצה לשתות אותם מיד (שלא כמו הרא"ש, שהדגיש את הנחתום, הרמב"ם לא הזכיר את הנחתום כלל). לא ברור אם הרמב"ם רואה במים מקרה יוצא דופן, או שמא כוונתו שאסור להשהות כל מאכל שמתבשל מהר, שהרי באותו משפט כתב על העססיות התורמוסין והמים. אם כן, צריך לבחון אם הרמב"ם זקוק ליישוב אחר בנושא השהיית המים.

לצורך כך נלמד את דברי המגן אברהם.

ד. שתי הצעות של המגן אברהם

המגן אברהם הציע שתי אפשרויות –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנד סעיף ט

אף על גב דמים ראויין לשתות יחיין –

- א. מכל מקום אינן טובים כל כך כפירות
- ב. או יש לומר דהכא מיירי דקא בעי ליה להדחה, ואז צריכים להיות חמין

לפי זה אסור ליתן מים לתוך הקדירות שבתנורים אף על גב דמתכוין שלא יבקע הקדירה, מכל מקום הא קבעי ליה להדחה, וחישינן שמא יחתה. לכן צריך ליתנן מבעוד יום.

התירוץ הראשון של המגן אברהם הוא כתירוץ הקודם. מים פושרים פחות ראויים לשתייה, ולא נחשבים כ'בן דרוסאי'. התירוץ השני מבוסס על הייעוד של המים. מים ראויים לשתייה בכל טמפרטורה, אך יש הבדל משמעותי בין שטיפת כלים במים קרים ובמים חמים. האליה רבה העיר שראשונים רבים כתבו במפורש שמדובר במים שמיועדים לשתייה. בלשון הרמב"ם ראינו שכתב שהאדם רוצה לשתותם לאלתר, כך שקשה לומר שלדעתו מדובר במים שמיועדים לרחיצה.

❖ הרחבות – דחייה נוספת של שולחן ערוך הרב

למעשה השולחן ערוך פסק –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנד סעיף ב

אין צולין בצל וביצה או בשר ע"ג גחלים, אלא כדי שיצלה מבעוד יום משני צדדיו, כמאכל בן דרוסאי שהוא חצי בישול.

סעיף ד

פירות שנאכלין חיין, מותר ליתנם סביב הקדירה אף על פי שאי אפשר שיצלו קודם חשכה.

סעיף ט

כיוצא בו לא ימלא חבית של מים ויתן לתוך התנור ערב שבת עם חשיכה.

רבנות – סימן רנג סעיף א (החלקים השייכים לשיעור זה) סימן רנד

סיכום

קדירה חייתא

בגמרא נאמר שמותר להשהות 'קדירה חייתא', מפני שהאדם מסיח דעתו מתבשיל שאינו מבושל כלל. אך בבבלי נאמר שהתנאים הסכימו שאסור להשהות בתנור עססיות ותורמוסין שאינם מבושלים כלל, גזירה שמא יחתה בגחלים. אם העססיות והתורמוסים אינם מבושלים כלל, מדוע שיהיה איסור להשהות אותם? למדנו מדברי הראשונים שלושה תירוצים –

- א. רש"י – עססיות ותורמוסים לא יהיו ראויים למאכל גם בהגיע יום השבת. היתר 'קדירה חייתא' מועיל רק אם האוכל יהיה מבושל ביום השבת, ולכן האדם מסיח דעתו ממנו.
 - ב. רמב"ם – עססיות ותורמוסים מתבשלים מהר כל כך שהאדם לא מסיח את דעתו מהם בלילה. היתר 'קדירה חייתא' מועיל רק אם האוכל לא יהיה מבושל במשך הלילה (וכפי שהגדיר הביאור הלכה – בשעה סבירה להגשה בסעודת ליל שבת).
 - ג. רב האי גאון – במקרה של העססיות והתורמוסים מדובר בתבשיל קר. היתר 'קדירה חייתא' מועיל רק אם הקדירה חמה.
- הראשונים לא קבלו את דברי רב האי גאון, אך דבריו העלו את השאלה הפוכה – האם התבשיל צריך להיות קר כדי שייחשב 'קדירה חייתא'?
- המשנה ברורה כתב שניתן להתחשב ב'קדירה חייתא' גם אם המאכל התחמם. החזון איש כתב שדבריו הכרחיים, שהרי האדם בהכרח משהה את הקדירה זמן מה לפני השקיעה, מפני שצריך להוסיף מהחול על השבת, ואם כן לא יתכן שהתבשיל יהיה קר בכניסת שבת! אך כתב שצריך שהתבשיל לא הגיע ל'יד סולדת'.
- והרב קרליץ השיב על דבריו – לא סביר שהקולא שכתבו האמוראים התייחסה לאדם שעשה נגד ההלכה, ולא קיבל תוספת שבת. שעת המבחן, אם כך, היא הכנסת השבת על ידי האדם, ולא כניסת השבת האובייקטיבית.

היסח דעת, מציאות, או ייעוד לסעודת היום?

מההגדות שראינו בדברי רש"י והרמב"ם על שני מדדים להגדרת תבשיל 'קדירה חייטא' – השאלה המציאותית, מתי התבשיל יהיה ראוי לאכילה, והיסח הדעת. מהו הקריטריון הקובע? מלשון הטור משמע שהיתר הוספת החתיכה מותנה בכך שהחתיכה לא יכולה להתבשל עד למחר. הרמב"ם בפירוש המשנה הוסיף דוגמא שלא הובאה בגמרא – הוספת ירק.

הכסף משנה הציע שיש כאן חידוש – מסתבר שירק יתבשל מבעוד לילה, ואף על פי כן לפי הרמב"ם זה נחשב קדירה חייטא! לכאורה דיוק זה קשה, מפני שהרמב"ם כתב על עססיות ותורמוסין שאין להם דין של קדירה חייטא מפני שיתבשלו מבעוד לילה!

אבן האזל הסביר שלפי הרמב"ם יש שני יסודות של קולא – כאשר משהו תבשיל חי, ההיתר מבוסס על כך שבפועל התבשיל לא יהיה מוכן בלילה. כאשר מוסיף חתיכה, יסוד ההיתר מבוסס על כך שעשה מעשה שמזכיר לו להסיח דעתו מהתבשיל, ולכן ניתן להקל ולתת ירק, למרות שבפועל הירק עשוי להתבשל מבעוד לילה.

למעשה הט"ז ופוסקים נוספים דחו את דבריו, ופסקו שצריך לתת חתיכה שבפועל לא תהיה מבושלת מבעוד לילה, כמו שעולה מלשון הטור. ודברי הרמב"ם יתיישבו בהבנה שיש לבחון כל מאכל לגופו – יש בשר (חזה עוף) שמתבשל מהר, ויש ירק (תפוח אדמה) שמתבשל לאט. יש סיר קטן של מים, שמתחמם מהר, ויש דוד גדול, שמתחמם לאט. הכל תלוי במאכל.

הכלבו והראב"ה כתבו אף הם שהמדד הוא האכילה ביום, ואין זה מספיק שיעשה מעשה בתור 'היכר'. אך לשיטתם דיו שלאדם ברור שהתבשיל הזה מיועד לאכילה ביום.

הבית יוסף אף הציע לדייק כך מלשון הטור, אך כתב שהדיוק אינו הכרחי, וכן שהראשונים לא קבלו את הדיוק. אך הפוסקים כתבו שיש מקום לסמוך על זה.

מאכלים ראויים לאכילה ללא בישול

הרשב"ם התבסס על כך שפירות שרגילים לאכלם חיים עדיפים במצבם החי מאוכל מבושל כבן דרוסאי, ולכן פסק שמותר להשהות פירות חיים, הראויים לאכילה ללא בישול, באופן שיתבשלו תוך כדי השבת. (כפי שהערנו, יש מקום לבחון האם פסיקה זו מקובלת גם על הראשונים שפסקו נגד חנניה, ואסרו השהיית מאכל שלא בושל כל צרכו).

פסיקה זו נראית כסותרת משנה וברייתא –

במשנה נאמר שהגזירה האוסרת השהייה חלה גם על בצל, למרות שהוא נאכל כמות שהוא חי, וביצה, שניתן לבלוע ללא בישול.

הרא"ש הגדיר שהקולא של הרשב"ם חלה רק על אוכל שטוב לאוכלו כמות שהוא לא פחות מאחרי בישולו (כמו תפוחים).

בברייתא נאמר שאסור לנחתום להשהות מים בתנור בכניסת השבת, למרות שמים ראויים לשתיה ללא בישול!

א. הרא"ש כתב שזהו דין מיוחד בנחתום, מפני שהוא זקוק למים למלאכתו. מדבריו עולה לכאורה שמותר לאדם בביתו הפרטי להשהות מים קרים במקום שיתחממו בכניסת השבת.

ב. בעלי התוספות כתבו שהצורך לאזן בין הרתחת המים לבין תשומת לב שהמים לא יתאדו יוצרת חשש מיוחד של חיתוי.

ג. הרמב"ם כתב שמים מגיעים לרתיחה מהר (מסתבר שזהו מכיוון שאין להם הליך של בישול, אלא הרתחה בלבד), ולכן האדם מתכוון לשתותם מיד. כאמור, יש מקום לבחון האם כוונתו לדין הרגיל של אוכל שמתבשל מהר, שהרי כתב יחד את הדין של עססיות תורמוסין ומים. אם כך, יתכן שיש צורך ליישב את שיטתו.

ד. המגן אברהם הציע שתי הצעות – א. שיש הבדל משמעותי בין מים רותחים ומים שאינם רותחים, כמו שנאמר על בצל. ב. מדובר במים המיועדים להדחה, שקשה מאוד לעשות עם מים קרים. מתירוץ זה נלמד יסוד נוסף – שאין זה מספיק שיהיה שימוש כלשהו למאכל בצורתו שאינה מבושלת (כמו מים, הראויים לשתיה גם ללא חימום). ההיתר תלוי גם בשימוש המיועד למאכל.

האליה רבה העיר שהרמב"ם כתב שמדובר במים שרוצה לאכול (כלומר, לשתות) לאלתר, כך שקשה לטעון שכוונתו למים המיועדים לרחצה.

למעשה השולחן ערוך פסק את הקולא של הרשב"ם (ראה בהרחבות דיון על שיטת השולחן ערוך בהקשר זה), אסר את השהיית הבצל והביצה, ואסר את השהיית המים בלי להזכיר שמדובר בדין מיוחד המיועד לנחתומים.

בזאת אנו מסיימים את לימוד גזירת איסור השהייה. בשיעור הבא נעבור לגזירת הטמנה.